

Annelle
Kuyper

DE KRUISGANG VAN DIRK EN DIEKE

WILMA

Daar zijn ze weer! In de „Vogelkooi” onder de dennen, zoals elk jaar met Kerstmis!

Han van Dalen met Joke en de kinderen bij de ouders thuis!

Daarmee is de „Vogelkooi” dan ook den lieven, langen dag vol gekwink en gekwetter, vol gelach en gejoel. Het houdt vader Dirk en moeder Dieke, die beiden de zestig al een eind zijn gepasseerd, zo stralend jong! Vooral Dieke, die zich door de kinderen als speelkameraad laat gebruiken en die voor Joke een vriendin is geworden inplaats van de moeder, die ze veel te vroeg verloor.

Op den dag vóór Kerstmis wordt als gewoonlijk de tocht ondernomen naar de boswachterij om sparregroen en hulst te halen; ja, vooral om de hulst is het te doen, die in weelderigen overvloed achter het boswachtershuis omhoog is geschoten. Wie heeft ze geplant? Niemand weet het! Hebben de vogels de rode bessen van elders overgebracht?... Ze zijn er! en ze bloeien en dragen vrucht zoals nergens.

Het is een lange weg over de hei en langs de spreng tot over de beboste heuvels; de tocht is bijna te lang voor kleine voeten; maar de trekwagen gaat mee voor Dirk, een kereltje van drie en voor de vracht, waarmee ze straks thuis zullen komen.

Een smal pad kronkelt door de roestbruine heide, waar de nevelsluiers van den nacht nog dwalen tussen de zaaidennen, die in volmaakte stilte op hun grillige, rosse armen het groene naaldenpak dragen.

Het is vanmorgen zo rustig in de lucht: geen oorlogsvliegtuig, geen mitrailleurvuur in de verte. De twee meiskes, Dieke en Lenie, draven vooruit; twee blondjes, bijna gelijk van grootte, in blauwe, wollen jasjes met puntmutsjes op. Dik, klein ijsbeertje zit in zijn trekwagen en babbelt in een onverstaanbaar taaltje over alles, wat zijn belangstelling wekt.

Het gaat er om zo spoedig mogelijk in de luwte van het bos te komen,

het machtige, zingende bos, dat de koude afsluit en waar de mezen en de goudhaantjes om de takken buitelen en de wind door de hoge, groene gewelven ruist. Het bos bergt wonderen, sprookjeswonderen. Hoe komen de dennen aan dien wonderlijken rossen gloed als de weerschijn van vuur tegen stammen en takken?

Het naaldenpad is zo zacht en verend! Je hoort nauwelijks het geluid van de voetstappen. Dat moet ook! Want: „kijk! daar achter dien dikken stam gluurt onze kabouter”, jubelen de kinderen, „hij zit er nog precies als van den zomer! Hij lacht tegen ons! Dat heeft hij nog nooit gedaan!”

En inderdaad, er is iets veranderd! Het gezicht van den kabouter vertoont een brede grijns... dichtbij is het een scheve, ietwat puntige knoest, uitgegroeid aan den voet van een den, verweerd en doorvreten van insecten. De kabouter is het speciale bezit van de kinderen. Thuis in de stad praten ze over hem als over een levend wezen, dat hen bij elken terugkeer in de „Vogelkooi” vol blijdschap opwacht.

Maar er komen nog groter wonderen!

De tocht gaat nu langs een smal pad naar den kop van een spreng. Daar zit de zeearend! Nu moet ieder op z'n tenen gaan lopen om hem niet aan 't schrikken te maken.

Hij zit tussen twee machtige dennenstammen, die uit één tronk zijn gegroeid, even boven den grond.

De zon, die door den nevelsluier heenbreekt, verlicht zijn donkeren, ruig-gevederden rug en den fijnen hals en kop. Hij kijkt waakzaam opzij uit.

Stil! Je kunt heel dichtbij komen, onbegrijpelijk dichtbij. Het is de zeearend!... nóg... nóg! nog één stap naderbij,... dan wordt hij plotse-ling omgetoverd in een dor uitsteeksel, grauw en vermolmd.

Maar morgen zal het weer de zeearend zijn, zelfs voor de ouderen. Zo wonderlijk, zo vol verrassingen zijn zelfs de dode dingen in het bos.

De kinderen rennen het smalle pad langs de spreng af tot ze aan den brederen bosweg komen. Het gaat nu een tijdlang rustig voort tot aan de jonge aanplanting. Daar, precies op de punt van het bos, staat de harp: vijf prachtige, rose-rode stammen uit één tronk bijna evenwijdig omhoog geschoten. Er is hier een zonnig plekje vol korstmos; hier wordt altijd even halt gehouden, omdat alles hier jubelt en zingt. Het zingt er, zoals op de plaat van Abel Pan, waar hij Jubal schildert, den

ruigen oermens, zijn instrument bespelend aan den oever van de rivier; bomen en struiken rondom, alle dragen den vorm van muziekinstrumenten en de kleuren, waarin het geheel is gezet, zingen in volkomen harmonie mee.

Alles weet zich nog uit één scheppende hand voortgekomen, de mens leeft nog dicht bij het dier, bij de plant en verstaat hun sprake. Onbeschrijflijk schoon is het hier in een anderen vrede dan die van voor den oorlog.

Maar het wordt tijd om verder te gaan. Het bospad begint nu langzaam te klimmen. Als machtige zuilen, die een tempelgewelf schragen, klimmen de stammen mee tot op den top van den heuvel, waar de kronen, naar elkander toeneigend, een reuzenpoort vormen. Zomersavonds, als de zon gaat dalen, staat zij juist in de poort. Het rode naaldenpad is een glanzende lichtbaan geworden, en in de poort word je omvangen, omhuld van licht. Nu zijn het enkel de gesluierte zonnestralen, die spelen tussen de stammen en over den kleurigen bodem. Hier begint het pad naar beneden te glooien. Daar ligt de boswachterij in zijn krans van reuzensparren. Als gewaden slepen de lange naaldentakken tot op den grond. Achter het huis staan de hulstbomen rood van overvloedige bessen. De vrouw van den boswachter heeft hen zien aankomen en verwelkomt hen in de open deur. Ze heeft als altijd haar geurige koffie gereed en eigengebakken tarwebrood met echte boter.

Onder de schouw bij de snorrende potkachel vinden ze allen hun plaats. Ze zijn ditmaal niet de enige gasten. In den donkersten hoek zit een man met het hoofd in de hand. Zijn bovenkleding past niet recht bij zijn gezicht, dat hij nu even opheft, maar snel weer in zijn handen verbergt. Toch niet zo snel, of Joke heeft hem herkend als den man, die in dezelfde coupé zat vlak tegenover Han en hem voortdurend tersluiks opnam. Het gezicht was niet bepaald ongunstig. Toch droeg het iets van de hardheid en van de onrust tegelijk, die in dezen oorlogstijd de gezichten van zoveel mensen kenmerkt, die aan den verkeerden kant strijden.

Er gaat een rilling door Joke heen. Hoe komt die man hier? Waarom keek hij Han telkens zo onderzoekend aan van achter die krant? —

Was dat dan zo wonderlijk? Han met zijn vrolijke gezicht moest wel opvallen in deze boze, angstige wereld. Er waren niet zo heel veel

mensen, die hun blijheid hadden kunnen bewaren! Hans blijdschap werkte zo aanstekelijk, dat veler ogen zich verhelderden, als ze hem maar aanzagen.

Het gezicht van dezen man was duister gebleven en dat vervulde haar met een onbeschrijflijken angst.

Ook nu!

Hoe komt hij hier?

Ja, die man zou met hetzelfde recht kunnen vragen: „Hoe komen jullie hier?” en 't antwoord zou in zijn eenvoudigheid allen twijfel aangaande de waarheid smoren.

Misschien zou dat ook 't geval zijn als men het aan hem vroeg!

Maar dat durft Joke niet; haar hart blijft onrustig kloppen en ze is blij als de boswachter binnen komt om hen te roepen voor het breken van dennetakken en het snijden van hulst.

Vader Dirk en Moeder Dieke blijven rusten bij de boswachtersvrouw. Han rent met de kinderen vooruit, Joke volgt met den boswachter.

Dan kan ze haar vraag niet langer binnenhouden.

„Wat is dat toch voor een man?”

„Ik ken hem niet. Hij zegt, dat hij in den oorlog alles heeft verloren: familie, vrienden; hij zit in 't illegale werk en wou met Kerstmis een paar dagen rustig hier zijn.”

„Hoe vond hij uw adres?”

„Door de ondergrondse. Hij noemde den naam van Dekkers. Nog al gevaarlijk om een naam te noemen tegen mensen, die je niet kent.”

Dekkers!... Ja, dan is 't natuurlijk safe. Dien naam kent Joke.

En toch is haar hart niet gerust.

Ze kijkt toe, terwijl de mannen snijden en breken en kan niet laten telkens een ongerusten blik op het huis te werpen, alsof daar ogen waren, die hen bespieden.

De boswachter is niet karig. Als ze weer wegrijden, zit het ijsbeertje bedolven onder het groen; op iederen hoek van den trekwagen prijkt een prachtige bos hulstakken, dicht met rode bessen bezet. De vrouw van den boswachter staat in de deur en wuift hen na, zo lang ze kan.

De natuur is zo rustig; er drijven alleen wat kleine, grauwe wolkjes, die sneeuw voorspellen, langs den hemel.

Maar wat is Joke stil geworden! „Scheelt er wat aan, Joke?” vraagt moeder Dieke. Ze lopen achter den trekwagen.

„Och neen, maar ik word telkens overvallen door angst over Han. Hij vertelt nooit iets, maar ik weet toch zeker, dat hij in 't ondergrondse werk zit.” „Zeg, Han”, roept ze, „je hebt alles toch goed opgeborgen, thuis?”

Hij kijkt lachend om. „Ja, mijn meiske, alles.” Even later gaat ze naast hem voor den trekwagen lopen, inplaats van Vader, die blijkbaar vermoeid is.

„Zag jij dien man bij den boswachter, Han? 't Was dezelfde, die tegenover ons in den trein zat.”

„Wat zou dat? Wij zijn hier, en hij is hier. Wij hebben vacantie, hij ook.”

„De boswachter zegt, dat hij hun adres van Dekkers heeft gekregen.”

„Wel, dan is toch ook alles in orde, dom meisje! Laten we toch niet toegeven aan angstgedachten; we helpen er onszelf niet mee en we leggen een schaduw over het leven van anderen. We zijn toch in Gods hand! In de „Vogelkooi” mag de angst niet binnendringen.”

„Neen Han, neen, ik beloof het je.”

Als ze thuiskomen is de schaduw ook werkelijk verdwenen.

Nu wordt de woonkamer versierd met de prachtige, slevende sparretakken en den roden hulst. Een enkel gespaard kaarsje wordt er tussen gezet en op den Heiligen avond zitten ze allen bijeen en vieren het Kerstfeest achter gesloten blinden, met weinig licht en zonder Kerstbrood, maar ook volkomen afgesloten van wat daarbuiten woelt en worstelt.

De aandacht is nu volkomen en alleen bij het Kindeke in de kribbe, bij het wonderlijke verhaal van Gods liefde, die alle bedenken te boven gaat. Is de wereld nu donker? Toen was ze het immers ook! De wereld is te allen tijde donker geweest. En daarom mogen ze den bijzondere nood van dezen tijd vergeten voor dit ene: de liefde van God voor mensen, die het niet waardig zijn. Toen niet, en nu niet.

De oude Kerstliederen worden gezongen. Grootvader Dirk leest het Kerstevangelie en Han vertelt het verhaal van Hegge-Hannes. Zo is het elk jaar en het blijft altijd nieuw. Voor Joke is het steeds weer een wonder! Was het Kerstfeest vroeger voor haar niet een soort St.-Nico-

laasfeest? Dit is iets anders! En Joke neemt alles, wat ze hoort blijverwonderd in zich op. Wie zou niet geloven? Want dit schone behoort toch eigenlijk bij de mensen; het lelijke behóórt niet bij hen. Han met zijn zonnige wezen is voor haar de symbolisering van alles, wat schoon is en goed. —

De kinderen gaan vroeg naar bed; de ouderen blijven bij elkander schemeren en spreken door over het wonder van den Kerstnacht.

„Een kind is ons geboren”, dat kan tenslotte ieder verstaan. Moeilijker is het den Goeden Vrijdag te vieren, omdat ieder mens instinctief bang is voor den Kruisberg. En al sta je midden op een kruisweg, dan is 't toch zo moeilijk het kruis voor je leven te aanvaarden. Het mag er voor 'n ogenblik zijn, maar 't moet liefst zo gauw mogelijk weer verdwijnen. Het kruis als een vrijwilliger te aanvaarden en door te dragen, zonder beklaagd te willen worden, omdat je een vrijwilliger bent, dat is toch eigenlijk de enig goede manier van kruisdragen!

Wie doet het zo? Wie gaat zo naar zijn Pasen en Pinksteren toe?

Maar het Kerstlicht glanst overal, misschien door verkeerde voorstellingen omneveld, maar de harten worden toch warmer en lichter.

Zo spreken ze met elkander tot het eerste zoemen van vliegtuigen wordt gehoord, een geluid, dat zich snel verscherpt, verbreedt, tot tenslotte de hele hemel vervuld wordt van het donderend geweld van de vliegtuigeskaders, die naar Duitsland trekken om er verwoesting en dood te brengen.

Een uur lang duurt de trek.

„Dit is in ieder geval de laatste winter”, zegt Han, „dit houden de Duitsers niet uit! Heel Duitsland gaat er op die manier aan, 't kan niet anders.”

Als het stil geworden is, ijzig stil, staan ze op om naar bed te gaan. „Kijk moeder”, zegt Han, „dit kaarsje heb ik stil achtergehouden. Dat moet u bewaren als herinnering aan dezen laatsten oorlogswinter!”

Op Kerstmorgen gaan Han en Joke naar de kerk. Er is geen klogelui. De mooie luidklok is weggehaald, omgesmolten misschien. Maar er vallen lichte sneeuwvlokken, die gedurende den helen dienst tegen de ramen blijven dwarrelen, en in de kerk zingt het Kerstevangelie de bekommerde harten van de mensen iets toe, dat hen, al is het misschien maar voor 'n ogenblik, uitheft boven den angst over wat er mogelijk

nog gaat gebeuren. Na den dienst is de hele wereld wit getoverd en de zon breekt door! De sneeuw gaat glinsteren als goud en de hemel lacht zo blauw als een winterhemel lachen kan.

In de Dorpsstraat ontmoeten Han en Joke den gast uit het boswachtershuis. Hij neemt opvallend beleefd zijn hoed af.

Han groet verbaasd terug, maar Joke grijpt met een angstige beweging zijn arm.

„Daar heb je dien man weer! Hij groette, alsof hij ons kende.”

„Misschien weet hij door Dekkers of door den boswachter iets van ons.”

„Hij kent ons niet! Maar ik vertrouw hem niet.”

„Vrouwenlogica”, lachte Han, „waarom zou die man hier op Kerstmorgen niet mogen wandelen? Wij wandelen hier toch ook? Kom Joke, er is geen enkele reden tot ongerustheid, laten we maar vlug voortstappen, moeder wacht met de koffie.”

Thuis omvangt hen onmiddellijk het gezellige kinderrumoer. 't Is „Oma” voor en na. Hoe heeft moeder Dieke nog tijd gevonden zulke geurige koffie te zetten en het Kerstmaal op tafel te toveren. Joke vergeet haar angst, vergeet dien den helen Kerstdag onder 't zingen van de kinderen in den avond en 't vrolijke spelen met de schatten, waarvoor moeder Dieke al maanden tevoren gezorgd heeft: popjes en prentenboeken en een eendje voor Dik, dat met de vleugels kan slaan. 't Heeft haar moeite en geld gekost, maar daarvoor is de vreugde dan ook des te groter.

Als de kinderen naar bed zijn, komen de gesprekken los over vroeger, toen Han nog een kleine jongen was. De wereld is zo donker vandaag en de toekomst zo onzeker! Terug! Heel ver weg lichten nog de zonnige plekken van het leven vóór den oorlog, vóór den eersten wereldoorlog.

Dan komt zelfs vader Dirk in vuur. Was er ooit een meisje zo mooi en zo geestig als zijn Dieke? En zou hij ooit kunnen vergeten, hoe hij haar voor 't eerst zag?

„Vertel, vader”, zegt Han, „Joke heeft 't nog nooit gehoord! en dan moet moeder zelf ook voor 't voetlicht komen.”

„Wel, 't was op een declamatieavond van ons, Gymnasiasten. Een jaarfeest was 't. Er waren ook jonge dames genodigd, waaronder een nichtje van den rector”.

Toen wij, jongens, uitgedeclemeerd waren, moesten de dames er aan geloven. Tegenspartelen hielp niet. Het nichtje van den rector was 't vrijmoedigste en kwam 't eerst op 't podium.

„Ja”, lacht moeder Dieke, „ik weet nog wat ik aan had. Zwart was toen de mode voor jonge meisjes, een lange, zwarte japon met een sleepje en een zilveren slependrager aan een zwart koord om mijn middel. Ik vond mezelf prachtig en daarom ging ik ook zo onvervaard de trapjes van het podium op.”

„En je declameerde een alleraardigst Frans liedje over een grootmoedertje, dat aan de dorpingen vertelt van haar ontmoeting met Napoleon. Toe, moeder, vooruit!”

Dieke lachte. „Ik ken 't niet goed meer, ik zal proberen . . .”

En dan begint ze in haar sierlijke Frans:

„On parlera de sa gloire,
Sous le chaume bien longtemps,
L'humble toit dans cinquante ans
Ne connaîtra plus d'autre histoire,
Là viendront les villageois
Dire alors à quelque vieille:
„Par des récits d'autrefois,
Mère, abrégez notre veille.
Bien, dit-on, qu'il nous aît nui!
Le peuple encore le révère,
Oui le révère!
Parlez-nous de lui, Grand'mère
parlez-nous de Lui.”

En dan vertelt Grootmoedertje, hoe Napoleon, door vorsten gevolgd, haar dorp passeerde, juist toen zij haar eigen huishouding opzette. Hij droeg een grijze jas en een steek . . .

. . . Il me dit: „Bonjour ma chère
Bonjour ma chère . . .”

„Il vous a parlé Grand'mère,
Il vous a parlé.”

Dan vertelt het moedertje, hoe ze hem in Parijs in de Nôtre-Dame heeft gezien, vader geworden van een zoon . . .

„Quel beau jour pour vous, Grand'mère
quel beau jour pour vous...!”

Han slaat zich op de knieën van stille pret om de manier, waarop moeder zichzelf het antwoord van de dorpingen toezingt in haar mooie, vloeiende Frans.

Dan komt de ondergang . . .

Un soir, tout comme aujourd'hui
J'entends frapper à la porte . . .

Moeder Dieke's stem zakt geheimzinnig laag . . .

„J'ouvre... oh surprise, c'était lui,
Suivi d'un faible escorte.
Il s'assied où le voilà
S'écriant: „oh, quelle guerre,
Oh, quelle guerre . . .”
„Il s'est assis là, Grand'mère?
Il s'est assis là...?”

Hij heeft honger. Het moedertje heeft hem landwijn en brood gereikt en zegt:

„J'ai depuis gardé son verre,
Gardé son verre...”
„Vous l'avez encore, Grand'mère,
Vous l'avez encore . . .?”

De dorpingen hebben medelijden met het oudje, als ze onder tranen vertelt, hoe hij, die door een paus werd gekroond, op een eenzaam eiland moest sterven.

Als ze naar huis gaan, zingen ze:

„Dieu vous bénira, Grand'mère,
Dieu vous bénira . . .”

't Lied is uit. „Bravo moeder”, zegt Han, dan worden ze allemaal stil. Om de oude herinnering? De jonge gratie, waarmee Dieke reciteert? . . . Waar is de tijd gebleven? En nu . . .? Wat is het leven van nu . . .?

Na een poosje zegt Han: „Ik wil 't toch opschrijven, 't is zo aardig, later voor de kinderen.”

Hij haalt uit zijn portefeuille een ouden brief. Die is nog vóór-oorlogs! Wat een papierverkwisting! Twee onbeschreven kanten, net genoeg voor 't hele gedicht.

„Is dat die brief van Wout?” vraagt Joke, „zou je die toch maar niet wegdoen, omdat hij naar Engeland is overgevlogen? Een vreemde moest hem eens in handen krijgen.”

„'t Kan geen kwaad. Ik bewaarde dit stuk van zijn brief om de merkwaardige beschrijving van Westminster Abbey.

Kom moeder: „On parlera de sa gloire...”

„Wel foei! Napoleonverering in onzen Hitlertijd!”

Dieke schudt 't hoofd. Dat was iets heel anders! Je kunt Napoleon en Hitler niet met elkander vergelijken, . . . maar ik zal dicteren . . .”

De anderen luisteren en glimlachen stil. 't Is kostelijk, zoals ze met haar zangerige stem het antwoord van de dorpingen geeft. Geen wonder, dat vader . . .!

De avond is snel voorbij... de hele Kerstweek vlucht voorbij en laat de verlevendigde hoop achter, want dit voorjaar zal zeker het grote offensief beginnen, dat voor West-Europa een einde maakt aan alle onderdrukking.

Vóór oudjaar gaan Han en Joke met de kinderen naar huis om den oudejaarsavond bij de pleegouders van Joke door te brengen, misschien voor de laatste maal, want ze zijn beiden diep in de tachtig. Dirk en Dieke brengen de kinderen naar den trein. Als ze een veilig plaatsje gevonden hebben, verschijnen gezichtjes voor een venster en kijken met de neusjes tegen 't glas gedrukt naar Opa en Oma. Joke houdt kleinen Dirk omhoog, achter haar staat Han, lachend en wuivend. Het signaal tot vertrek wordt gegeven, een laatste, allerlaatste groet, dan keren Dirk en Dieke naar huis langs den besneeuwden Stationsweg door

de Dorpsstraat met de wit-gedekte daken naar den stillen weg, waar de kleine landhuizen staan, de weg naar de bossen.

Stil zijn ze onderweg... stil...

„De zon komt door”, zegt Dieke eindelijk.

„Ja, gelukkig”! Hij neemt haar arm in den zijne. Ze kijkt naar hem op... hij kijkt snel vóór zich, alsof ze hem betrapte op een gedachte, dezelfde gedachte die in haar eigen hart woont en haar de tranen in de ogen doet springen.

„’t Was ditmaal zo bijzonder prettig, zo bijzonder blij...” hapert Dieke... „je wordt bijna bang... in dezen tijd...”

„Waarom? Foei, Dieke, dat is heidens! God geeft toch graag, mild en overvloedig! Ik heb Han nog nooit zo zonnig gezien.”

Dan zijn ze bij hun tuinhekje. Het huis ziet Dieke aan, zo vreemd en eenzaam, — alsof ik mijn hart bij de kinderen had achtergelaten, denkt Dieke. — Maar de bezigheden wachten; er moet voor het middagmaal gezorgd worden; bijna niet de moeite waard voor ons beiden, denkt Dieke.

De vreemde heeft zijn werk goed gedaan.

In den Nieuwjaarsnacht staat de overvalwagen voor het huis van Han van Dalen.

Huiszoeking! Niets te vinden!

Han moet alles voor den dag halen, ook zijn portefeuille. Ha! daar hebben ze iets verdachts. Een Engelse brief van een man, die naar Engeland is overgevlogen. Het document wordt aan alle kanten bekeken! Westminster Abbey! Een Frans gedicht over Napoleon... daar steekt iets achter. Frans - Engels, Engels - Frans... De overvalwagen rijdt heen met één passagier meer.

Het huis blijft donker en eenzaam achter; als buiten de zon opgaat, is de zon uit het huis verdwenen.

Twee dagen later heeft de Jobstijding Dirk en Dieke bereikt. De schok is zo hevig, dat ze de pijn nauwelijks voelen. Er moet onmiddellijk wat gedaan worden! Och, alles is al in werking, wat zou ’t baten!

„Kom met de kinderen hier, Joke, kom gerust”, schrijven ze, „je kunt niet alleen blijven in dat akelige huis; we moeten het met elkander dragen, Han komt zeker terug!”

Maar Joke schrijft: „Ik kan niet, moeder, ik moet werken voor Han, en ik moet in ons eigen huis zijn, als Han weerkeert. Denk u eens in, dat hij voor een gesloten deur kwam! Hij moet bij nacht en ontij thuis kunnen komen en ons vinden. Han rekt op me. Ik zal dapper zijn, terwille van hem en van de kinderen.”

Maar in Dieke bezwijkt iets.

„In ons eigen huis”... zegt Joke,... dat is niet hier, natuurlijk niet!

In Dieke bezwijkt de moeder, die het kind onder haar hart heeft gedragen en het nu met de haar eigen levendige verbeelding ziet lijden, al het lijden dat mensen elkaar kunnen aandoen in het Oranjehotel, in Amersfoort en Vught en in de Duitse kampen. Ze heeft tal van gruwelverhalen gehoord en haar hart heeft zeker open-gestaan en mee-geleden tot op zekere hoogte,... nu heeft al dit leed zich samengetrokken en samengeperst op een zonnig gezicht, dat gaandeweg verduisterd wordt van pijn en verdriet.

Als er maar een enkel bericht kwam...

Joke heeft een bericht, een fladderend papiertje, bij het transport door iemand opgevangen, een adres, twee woorden: „lieve vrouw.”

Dit „lieve vrouw” heeft Joke voorgoed gered.

Diep en innig heeft het haar hart doorzongen, heel anders dan het „Joke” met de allertederste bijvoegsels.

...Lieve vrouw...

Dat is zij nu, dieper met hem vereend dan ooit tevoren.

Dit weten openbaart zich in een stille klaarheid over geheel haar wezen; de angst heeft geen macht meer over haar.

Niemand begrijpt, hoe de kleine, afhankelijke Joke plotseling gerijpt is en met rustige zekerheid haar eenzamen weg gaat.

„Daar sta ik nu”, zegt ze soms hardop, „voor de kinderen wil ik vader en moeder tegelijk zijn, je kunt op me rekenen, Han.”

Voor Dirk en Dieke is er niets.

Het ontstellende bericht heeft onmiddellijk zijn rondgang gedaan door het hele dorp en menigeen, die nooit een voet over hun drempel gezet had, betoont zich nu een vriend in nood.

Maar die hen aanziet, schudt in stilte het hoofd, omdat die twee mensen, die ze zo krachtig hebben gekend, plotseling oud zijn geworden,

zo oud als hun jaren; want ze naderen toch beiden de leeftijds-grens van zeventig jaren. Men had het hen nooit aangezien; ze zijn plotseling verschrompeld als bloemen, die te lang afgesneden stonden.

— Er is één ding, dat hen nog ophoudt. De gevangenschap kan niet lang duren. De Geallieerden vorderen snel. Als eenmaal Italië gevallen is, dan is de oorlog welbeschouwd voorbij.

Als ze Han maar niet naar Duitsland voeren...

Ze weten niet, dat hij al overgebracht is naar een van de vernietigings-kampen achter Berlijn. Hebben ze niet alle bewijzen in handen van zijn werk voor de Joden?...

— 's Nachts liggen Dirk en Dieke wakker en luisteren naar het over-trekken van de Engelse eskaders.

't Is vreselijk, denken ze, 't is gruwelijk, maar 't verhaast het einde van den oorlog.

Snel... sneller! Hoe gewelddadiger het gaat, hoe eerder het uit is met 't bloedvergieten, hoe eerder Han vrij komt; en ze volgen de Russen en de Geallieerden van stap tot stap op hun moeilijk bevochten overwin-ningstocht.

De dagen snellen voorbij! Het wordt zomer, hoog-zomer! Wezenlijk genieten van bloei en kleuren doet bijna niemand meer. Er zijn enkel kaarten en stippen. Want de grote aanval in Frankrijk is begonnen, het laatste grote offensief. De bevrijding is in zicht.

Maar dan gebeurt ook het allerergste, dat hen bijna doet vergeten, wat er op 't spel staat.

Er is iemand uit een kamp in Duitsland ontkomen, die iets weet van Han. Hij weet, dat die vrolijke ogen voorgoed gesloten zijn. —

— Hoe?... Hoe is dat dan gebeurd?

Daarover bewaart de man een hardnekkig stilzwijgen. Hij is eerst bij Joke geweest.

Joke heeft lang doodstil gezeten; alleen haar in den schoot gedrukte handen beefden.

Toen hadden zich haar lippen geopend; iets van een glimlach brak door. Daarna had ze kleinen Dirk in haar armen genomen en tegen haar borst gedrukt. De man die het bericht bracht, was in snikken uitge-broken en weggerend.

Eerst dagen later had hij de kracht gevonden om de boodschap aan de ouders over te brengen. —

— Het is of nu voor Dirk en Dieke geen enkel ding meer betekenis heeft. Han is dood, ge-dood, niet gestorven, maar ge-dood. Dat hebben ze wel begrepen, en Dieke vooral neemt het Joke bijna kwalijk, dat ze zich zo goed houdt. De schaarse brieven zijn altijd vol van wat de kinderen gezegd en gedaan hadden, over Han schrijft ze zelden iets.

Ja toch, in den laatsten brief schrijft ze, dat ze elken dag met de kinderen voor vaders portret staat.

Op een morgen zei Lenie: „Pappie lacht altijd! In den hemel natuurlijk ook. Zou je 't niet kunnen horen, mams, als je heel goed luisterde?” „Nee kind”, zei Dieke wijs, „de hemel is veel te ver weg!”

Maar telkens zit Lenie met haar kopje schuin, dan zie ik, dat ze luistert, of ze Pappie ook hoort lachen.

Ik denk zo dikwijls aan wat er staat over het lijden van dezen tegenwoordigen tijd. Het kan niet vergeleken worden met de heerlijkheid, die nu ook het deel van Han is. Lenie heeft gelijk. Ik zou Han bijna kunnen horen lachen, „zo heb ik zijn lief gezicht in me opgenomen.” —

Maar Dirk en Dieke horen en zien niets meer. Ze hebben het beeld van een droevig ontsteld lijdensgezicht voor zich.

„Daar moet je moeder voor wezen”, zegt Dieke.

„Maar Joke is toch ook moeder?”

„Jazeker, maar 't wordt heel anders als je een zoon groot hebt zien worden. Hoe meer je hem uiterlijk verliest, des te dieper hij zich graaft in je hart. Niemand kan dat begrijpen, die 't niet meegemaakt heeft. Als je hem eenmaal werkelijk aan het leven hebt afgestaan, dan neem je hem weer op, als toen je hem nog onder 't hart droeg. Daarvan kan Joke nog niets begrijpen.

Natuurlijk is het een geluk, dat Joke zich goed houdt voor de kinderen, maar...

En met dat „maar” scheidt Dieke zelf den afstand tussen haar en Joke. Het is een verdriet, dat uit het allerergste verdriet groeit.

Oud en eenzaam voelt Dieke zich; oud en eenzaam is ook Dirk geworden. —

— De zomer gaat nu langzaam afscheid nemen. Eer de winter komt, is 't land bevrijd.

Als 't koren van 't land is en het nieuw-ingezaaide knolgroen boven den grond, weet ieder, dat de herfst aanstaande is, maar men ruikt ook vrijheidslucht, al worstelt alles nog in den steeds krampachtiger greep van den bezetter.

In Arnhem zwermen de parachutisten neer.

Van Arnhem begint de bevrijding voor de landen boven de rivieren.

Dan komt de schrikwekkende ontgoocheling.

Verslagen het luchtlandingsleger! Feller en valser de kneep van den vijand. Kanongebulder van ochtend tot avond en de hemel rood van brand. Verraderlijke V 1's ratelen en rommelen door de lucht en brengen de zenuwen van uitgeputte mensen in afgrijselijke spanning.

Het spooksel van honger en koude grijnst aan alle kanten. Een stroom van berooide evacués stort zich over het dorp en de omgeving. Alle huizen lopen vol van vreemde ellende.

Het huisje van Dirk en Dieke wordt overgeslagen, misschien vanwege den leeftijd van de bewoners, misschien vanwege hun nood. —

Daar zitten nu Dirk en Dieke in hun vroeger zo vrolijke „Vogelkooi”.

Verduisteren is eigenlijk niet meer nodig; er is geen licht, de elektrische centrale is stukgeschoten. Avond aan avond zitten ze bij een stompje kaars, spreken weinig en gaan vroeg naar bed.

Het is nu eind November. Berichten van Joke komen maar zelden meer door... af en toe komt een buurman zijn diensten aanbieden, dat is alles wat ze van het dorpsleven meemaken. De stompjes kaars raken op, dan zitten ze bij een katoentje, dat in een schoteltje met kostbare spijsolie drijft, de olie, die voor voeding was bestemd. —

Maar op een goeden dag wordt de stille weg druk van heen- en weertrekkende geëvacueerden. Ze hebben fietsen en handwagens en trekkarren.

Dirk en Dieke horen duidelijk den klank van bijlslagen en het knarsen van spanzagen. Al eerder hebben ze dat geluid vernomen, al eerder zagen ze mensen trekken met vrachtjes hout; maar nu wordt er een grote aanval gedaan.

„Ze zijn aan 't bos begonnen”, zegt Dirk, „je zult 't maar zien, alles gaat weg! Ze moeten toch iets hebben om hun eten op te koken, om zich bij te warmen, als de barre winter komt. Het is niet anders!”

„Nee, het is niet anders! Maar 't bos is groot en 't is Staatsbos! Ze

zullen toch zeker voorzichtig dunnen, zodat het geheel niet geschaad wordt. Maar de bezetter heeft ook veel hout nodig.”...

De bijlslagen blijven doorklinken, dag in, dag uit. Dag in dag uit zien Dirk en Dieke de stoeten langs hun woning trekken, grote met twee paarden bespannen houtwagens en zielige trekkarretjes en kinderwagens, zo hoog mogelijk opgeladen met dor en levend hout.

Als Dirk en Dieke in de richting van het bos kijken, zien ze, dat er een brede gaping is ontstaan.

„Het is nog niet helemaal in de buurt van ons bos”, zegt Dieke hoopvol, „ze zullen toch wel eens genoeg hebben!”

„Ons bos”, herhaalt Dirk zacht, „het bos van Han en Joke en de kinderen.”

„De kabouter van de kinderen, en de zeearend, de harp... alles gaat er aan!”

Denk je, dat de bezetters zich bekommeren om kindervreugde en sprookjes en muziek!... en de evacués-in-nood evenmin.

„Waarom ook?” voegt hij er bitter aan toe, „wij zouden immers hetzelfde doen, als we in nood waren?”

„Maar als het dingen zijn, die bij je hartsbezit behoren?”

„Ach, hartsbezit... Heeft God...”

Dieke breekt in snikken uit.

De trek gaat voort! Wat zal er overblijven?

Telkens komen er nieuwe klanten voor het bos.

Boven hun hoofden vliegen af en toe V l's met ratelend geweld. Soms zwijgt er plotseling een motor, dan staan de mensen stil en duiken onwillekeurig met het hoofd tussen de schouders. Rust is nergens meer te vinden.

Op den eersten Decemberdag wil het maar niet licht worden. Een mistgordijn hangt zo dicht om het huis, dat de berkenstammen in den voortuin nauwelijks te onderscheiden zijn.

Dirk en Dieke zitten nu geheel afgesloten van de wereld en de dag met den kleinen, en toch zo veelomvattenden plicht van houtkloven en drogen, en kachelstoken in geestdodenden kringloop is nu geheel voor hen en hun droefheid.

't Lijkt op gevangeniswerk, denkt Dirk, terwijl hij voor de zoveelste maal een blok op het vuur legt. Als het nu eens nooit meer „dag” werd!

Zo is het innerlijk voor hem al geworden. In gedachten staat hij met het kachelplaatje nog aan den haak en kijkt naar het portret van zijn zoon op den schoorsteenmantel.

„Waar denk je aan?” vraagt Dieke. Ze weet het antwoord.

„Onze Han vond zulke dagen verschrikkelijk! Hij was een echt kind van zonneshijn en vrolijkheid; daarom is het zo erg, dat ze hem dit hebben aangedaan. Als ze hem gefusilleerd hadden, zou 't niet zo zwaar geweest zijn. Maar de dood in een Duits martelkamp!... Als ik er aan denk, hoe hij verleden jaar met Kerstmis bij ons kwam en zo vast overtuigd was, dat we dit jaar ons Kerstfeest in vrijheid zouden vieren. En nu is hij er niet meer! Nu ligt hij onder de aarde.”

„Onder de aarde? Låg hij maar onder de aarde, die hij zo lief heeft gehad.”

„Denk je wezenlijk, dat ze hem verast hebben?”

„Vermoedelijk wel!”

„Verleden jaar was hij hier met Joke en de kinderen. Wat hebben we toen prachtig dennengroen en hulst gehaald!”

„Die vreemde!... die hem verraden heeft! Ik kan het hem niet vergeven. Het heeft helemaal geen zin dit jaar Kerstfeest te vieren.”

„Maar Christus is toch geboren”, zegt hij zacht voor zich heen.

Dieke geeft geen antwoord. Ze moet eerst het trillen van haar lippen weer meester zijn....

„Ik kàn niet, Dirk. Niet omdat wij hem niet meer hebben, maar om wat hij heeft geleden. Ik zie aldoor zijn ogen, als hij verdriet had, zijn kinderogen... weet je nog... toen hij zich eens zo erg gebrand had... de manier, waarop hij ons aankeek? En later, als jongen, als student? Hij klaagde zijn nood niet meer, hij wou ons nooit met zijn leed bezwaren en floot en zong!... maar de blik in zijn ogen verried hem.”

Ze barst in hopeloos snikken uit.

Dat... achtervolgt me... hij leed en wij konden niet bij hem komen... en... God hielp niet, God liet hem lijden.”

Dirk is te ontroerd om iets te zeggen.

Ze laten het leed maar knagen, het behoort nu bij hen, voorgoed.

Het is een genade, dat de dagen om acht uur al moeten eindigen om licht en brandstof te besparen.

Als Dieke haar laatsten rondgang doet door 't huis, hoort haar man

haar zachte gemompel... „Dag, mijn jongen, dag, mijn lieve jongen! Ik vergeet je niet!” Of, en dat klinkt hem nog ontroender: „Dank je wel, mijn jongen, voor al het licht en den zonneshijn, die je in ons leven hebt gebracht...”

Dan moet hij zich geweld aandoen om niet als een kind te gaan schreien.

Veel slaap genieten ze niet meer, maar er zijn tóch enkele uren van rust en het nachtelijk duister stilt iets van de smart van elken dag.

Er komt met een aparte gelegenheid nog een brief van Joke door. Kleine Dik begint merkbaar te lijden onder de schaarse, slechte voeding.

Ze zou het kind zo graag bij de Grootouders brengen, en ziet uit naar een gelegenheid, een Rodekruiswagen, misschien.

En nu hopen en wachten Dirk en Dieke, want hier is nog wat voedsel en er is tijd! Ze behoeven niet urenlang in de rij te staan om hun schamele rantsoentjes in ontvangst te nemen; daarvoor zorgt de buurman, en de boswachter zorgt voor wat extra tarwe- en gerstemeel, voor wat spek en een paar eieren en wat boter nu en dan. 't Is in ieder geval genoeg om kleine Dik er wat bovenop te helpen; maar de dagen vergaan en er komt niets!

Zo duiken deze twee mensen in troosteloze eenzaamheid den winter in en worden dag en nacht opgeschrikt door het woeste rumoeren van de V l's, het kanongebulder in de verte of het scherpe geknetter van mitrailleurs, die de spoorlijnen en vrachtwagens in de buurt bestoken, door het dreunen van het huis en het gerinkel van brekende venster-ruit. Een gevoel van verstikking maakt zich van hen meester. Flarden van gruwelverhalen uit gevangenissen en concentratiekampen verscheuren hun hart, zoals vliegende granaatscherven inslaan en overal vernieling teweeg brengen.

Er is nergens enig tegenwicht meer. —

En ondertussen blijven de bijlslagen klinken door het krimpande bos. Niets blijft gespaard. —

— Maar het is Advent. De verwachting heeft bij de meesten heel in 't geheim wel een ander karakter gekregen. Ze strekt zich nu uit over Kerstmis naar 't voorjaar. Langzaam maar zeker wijkt de Duitse tegenstand. Er wordt gestreden voor een al lang verloren zaak.

Dirk en Dieke wandelen een enkele maal naar het dorp. Ze durven

bijna niet meer in de richting van het bos kijken, dat totaal wordt afgeslacht. Ze leven alleen met hun diep verdriet, dat niemand van hen kan wegnemen, zelfs God niet.

In den vroegen avond schuilen ze in schemerdonker elk in hun hoekje bij de kachel. Het geluid van zagen en bijlen zwijgt nu, gelukkig. 't Waren slagen op hun hart, het zijn diepe kwetsuren geworden. Want het is ten slotte de chaos, die ook hierin openbaar wordt. Naakt, woest en ledig! Ze zitten zelf ook zo goed als naakt in hun totaal versleten geestelijke plunje. —

— Over een paar dagen zal het nu werkelijk weer Kerstfeest zijn. Ze denken er beiden aan van den morgen tot den avond, maar ze spreken er met geen enkel woord over.

Eerst op den Kerstdag, als 't begint te schemeren, zegt Dieke: „We hebben nog één kaarsje, Dirk, het kaarsje, dat Han wou bewaren als herinnering aan wat hij „het laatste oorlogs-Kerstfeest” noemde. Hij geloofde zo vast en zeker, dat het 't laatste zou zijn. Hoe komen we er door? We houden 't zo niet uit! Christus is toch geboren, we moeten Zijn feest toch vieren?”

„Maar als ons hart niet mee wil...”

„Als het niet mee kàn...”

„Met één kaarsje, met niets...!”

Zo wisselen hun woorden, soms met een glimlach, maar meest met tranen.

„Wat zou Han zeggen, als hij ons zo zag?”

„Hij zou 't niet goed vinden, dat is zeker!”

„Dat zegt Joke ook, maar jij nam 't Joke kwalijk, dat ze zich zo goed hield, alsof ze vergat.”

„Jij toch ook!”

„Wou je dat ene kaarsje dan vanavond nog aansteken? Of wou je dennegroen halen uit het bos, dat er niet meer is?”

Dieke zit met gevouwen handen; hij ziet, hoe haar lippen trillen;... nu deelt zich de trilling ook aan haar handen mee;... „Ik weet het niet meer”, stamelt ze, „we mogen onze doden toch niet vergeten en nog veel minder mogen we vergeten, wat ze hebben geleden. Als je dat doet, wordt elke vreugde zo goedkoop, zo slecht! Maar ik weet ook wel, dat hij zou willen, dat we Kerstfeest vierden; misschien heeft de boswachter

...misschien... om Christus, die geboren is... Maar dit is zo vreselijk! Ik heb 't gevoel, dat Hij niet meer bij ons is zoals vroeger."

Dirk geeft geen antwoord, maar in hem ontwaakt de sterke zekerheid, dat het anders móét worden, dat ze niet te gronde mógen gaan aan hun eigen leed.

Dien nacht droomt Dieke, dat ze samen nog jong zijn; het wonderlijke is alleen, dat Han toch bij hen is. Ze gaan met elkander een steilen heuvel op. Han loopt vooruit. Op den top staat een kruis.

„Daar moeten we heen”, wijst hij.

„'t Is toch Kerstfeest en geen Goede Vrijdag?”

„Ja, maar we mogen niet vergeten, wat Hij heeft geleden! Juist om wat Hij heeft geleden, kunnen we elk jaar Kerstfeest vieren. Anders zou het toch geen zin hebben!”

Boven op den heuvel is Han plotseling verdwenen. Er staat ook geen kruis, er ratelt alleen iets verschrikkelijks vlak boven hun hoofd... dan staat de motor stil.

„Hoor je dat?” fluistert Dieke ontzet, terwijl ze recht overeind in bed gaat zitten... „er volgt geen ontploffing... Ik droomde juist van Han; toen schrok ik wakker van die akelige V 1... Daar komt er weer een!... Ze luisteren... een zware plof, die hun huis doet schudden... Die is vlakbij neergekomen.”

Nog een poosje zitten ze gespannen overeind; als 't stil blijft, vallen ze in een onrustigen slaap, waaruit ze in den vroegen morgen weer opschrikken door een hels lawaai boven hun hoofd. V 1's, die van twee kanten aanvliegen en daartussen 't geronk van een Engels jachtvliegtuig, dat met knetterend mitrailleurvuur bezig is een Duits voertuig in brand te schieten. Van rusten geen sprake meer.

Daarom staan ze maar op en scharrelen kleumerig in donker in de kleren en scharrelen met gedroogde houtjes, tot er een mager vuurtje brandt en scharrelen voort tot ze aan de schemerige ontbijt tafel zitten bij hun roggemeelpap, zonder dat ze veel woorden hebben gewisseld.

Pas daarna schijnt er iets in hen ontdooid. Ze spreken over de onrust van den nacht en den droom.

„Is het niet wonderlijk”, zegt Dieke, „wij menen, dat we geen Kerstfeest kunnen vieren, omdat Han zoveel heeft geleden en nu droom ik, dat Han zegt: „Juist om wat Hij heeft geleden...”

„Maar dat slaat op Christus! Je kunt het lijden van Christus toch niet met dat van Han vergelijken?”

Ze schudt het hoofd. „Ergens moet toch een samenhang zijn, want die droom was van God, dat weet ik zeker.”

„Maar moeten we dan nu niet gehoorzamen, Dieke? Misschien moeten we alleen maar leren aanvaarden, alles, alles! Ook zijn lijden, om weer dicht bij God te komen?”

Dieke knikt met een blik in haar ogen, die hem toch even doet ontstellen.

„Laten we dan dadelijk gaan”, zegt ze. „Laten we 't niet uitstellen!”
„Waarheen?”

„Wel, natuurlijk den ouden weg, dien we verleden jaar met Han en Joke en de kinderen zijn gegaan.”

„Dat is Dieke”, denkt hij. „dadelijk bereid in een daad om te zetten, wat haar hart zich heeft voorgenomen.

Ze kleden zich zwijgend en dan gaat het voor 't eerst weer in de richting van het bos, waarvan tot voorbij de spreng niets meer over is gebleven. De lucht is grijs, maar hoog en stil.

Ze nemen het smalle kronkelpad over de hei. Tot zover gaat het. 't Pad is verbreed door vele, vele voetstappen.

Dan komen ze bij het verwoeste terrein. Daar is geen pad meer. Al strompelend en struikelend over afgehakte takken en boomtronken, ruw door elkaar gesmeten, moeten ze zich een weg banen.

Dirk loopt voorop. Als hij Dieke hoort zuchten, staat hij stil. „Kan je wel, lieverd?”

„Ik heb een gevoel, alsof het Goede Vrijdag is, inplaats van Kerstfeest. Vannacht in mijn droom voelde ik me zo blij worden. Dit moet toch de weg zijn, dien Han ons wees? Want telkens wordt het in me gezegd: „Juist om wat Hij heeft geleden!” Maar o, het is zo zwaar!”

De tocht, dien ze zo vaak gemaakt hebben, valt niet mee. Het is een worsteling, stap na stap voor oude, moede voeten.

Op een bepaald punt blijft Dieke staan.

„Hier”, zegt ze, „hier ongeveer stond de den met den kabouter van de kinderen.”

Weg, natuurlijk!

Nog een eindje al struikelend over stammen en takken, dan naderen ze de spreng, waar de zeearend zat tussen de twee dennen uit één tronc gegroeid. Hoe zilverig glansde zijn kop en zijn fijne hals! Hoe ruig waren zijn vederen! Wat was het merkwaardig, dat de illusie bleef tot je er vlak bij was!

Weg!... „Maar misschien is de harp er nog”, hoopt Dieke, „ze hebben het jonge bos gespaard, kijk...”

„Pas op”, waarschuwt Dirk, „je moet naar je voeten kijken, anders struikel je!”

Het is al te laat! Ze plompt voorover en valt met haar handen diep begraven tussen het ruwe naaldenhout.

Haastig helpt hij haar overeind, het bloed loopt langs haar vingers.

„Zullen we ook omkeren? Je ziet zo bleek! Ben je erg moe?”

„Nee, nee!” Ze windt haastig haar zakdoek om haar hand. „We moeten doorlopen, 't is geen Kerstfeest, 't is Goede Vrijdag!”... En dan begint ze te snikken van pijn en vermoeidheid.

Wat ben ik begonnen, denkt hij, en er is niemand, die ons kan helpen... en de heuvel ginds lijkt zo steil, veel steiler dan vroeger. Hij doet zichzelf de scherpste verwijten...

„Kan je nog?” vraagt hij telkens en hoopt, dat ze bij het jonge bos zal vergeten, dat daar de harp heeft gestaan.

Nee, ze vergeet het niet! Ze heft het hoofd op en kijkt hem aan met een hartbrekenden glimlach. Hij ziet, dat zich paarsrode vlekken op haar gezicht vertonen, tekenen van uiterste vermoeidheid. „We gaan hier 'n ogenblik rusten, Dieke, en dan is 't misschien beter dat we omkeren...”

Ze laat zich op een mosplek aan den rand van het jonge bos neervallen.

„Zeg het niet weer”, smeekt ze, „we willen immers de volle herinnering laten spreken; we willen niets achterhouden van de pijn, ook niets van de verloren vreugde, want dat is toch hetzelfde...” en na een poosje vervolgt ze: „Moeten we dat alles niet als een offer bij Hem brengen, juist om wat Hij heeft geleden?”

Dirk voelt zich blij-verwonderd.

Wat is er met Dieke gebeurd in dat korte ogenblik? Zijn Gods engelen troostend bij haar geweest?

En dan beginnen ze te klimmen, den heuvel op.

Vroeger was het pad zo beschut; nu bijt de oostenwind hen pal in 't gezicht.

't Is ook Decembermaand... en Goede Vrijdag.

„We gaan met velen”, zegt Dieke opeens, „dat voel ik nu duidelijk; we gaan met alle ouders, die op dezelfde manier een kind hebben verloren, ik heb veel te weinig aan hen gedacht.”

En weer is hij diep verwonderd over dezen omkeer.

„Maakt deze wetenschap alles niet oneindig zwaarder, liefste?”

„Nee, nee, ik bedoel, dat ik het nu eindelijk mag zien en meedragen.”

Ja, dan moeten ze nu voort, wat het ook moge kosten; want hier begon het allerschoonste, de rode zuilengang, die regelrecht naar boven voerde, naar de tempelpoort. Hier werden de ouderen en de kinderen altijd stil van verwachting... Nu is er niets meer! Chaos en grijsheid en de ijswind, die hen doet verstijven en een V 1, die plotseling woest over de naakte heuvels vaart...

„Kan je nog?”

„Ja... ja...”

Hij voelt, hoe ook zijn knieën knikken.

Het is niet van vermoeienis, het is van iets anders! Het moeilijke uitreden uit een zelfgebouwde gevangenis, zonder nog iets gewaar te worden van vrijheid; een feller pijn dan ze tot nu toe ooit gevoeld hebben, een afscheid van het verleden, waarin ze nog een schaduw van hun zoon meenden te kunnen vasthouden, een schaduw, die nu zeker snel gaat vervluchtigen. Het leven wil zijn poorten weer voor hen openen... en dáár is hij niet meer.

Ze lopen nu gebukt en klimmen met den berg van leed en van vreugde beladen den heuvel op. Alles moet ten offer worden gegeven aan Hem, die den groten kruisweg voor de hele wereld is gegaan. Dat is Golgotha en de tocht moet tot het einde toe worden volbracht.

Dáár, dicht bij den top heft Dieke plotseling het hoofd. „Is het niet, alsof Han vlak naast ons gaat?... Wij bleven op ons kleine plekje staan en tuurden naar zijn schaduw. Hij liep ons ver vooruit!”

Nog een paar stapjes!

Nu spreken ze niet meer, vragen ook niet, of er aan den anderen kant van den heuvel nog iets over zal zijn, ook van de machtige sparren bij het

boswachtershuis... ze merken nauwelijks, dat er niets meer overbleef, want er is plotseling „vergezicht”, onvergelykelyk wijd en blauw en diep en vol geheimenis.

Ze moeten elkander vastgrijpen; het is bijna te veel. Dat dit er is, dat hebben ze nooit kunnen vermoeden. Het is als de eeuwigheid, het is het aardeleven, want ze zien heel in de diepe verte kerktorens oprijzen en fabrieksschoorstenen... een rookpluim... Het is hemel tegelyk, omdat het hart zich plotseling vrij voelt van wat het bond en den hemel weer kan zoeken...

God, zo zeer nabij... en ze wisten het niet, ze waanden zich vergeten, verlaten!

Ze achten de snijdende koude niet meer, noch het kanongebulder, dat zich hier duidelyk laat horen.

„Wat zou Han genieten!” zegt Dirk eindelijk en slaat zijn arm om Dieke's schouders. „God zelf heeft ons langs dezen moeilijken weg geleid om Hem en onzen jongen weer te vinden.”

Ze glimlacht naar hem, zo jong opeens, zo vol hoop. „Nu kunnen we naar beneden gaan en Kerstfeest vieren, van het kruis naar de kribbe. Wie had ooit kunnen denken, dat dit voor ons den weg naar Bethlehem zou zijn.”

Het afdalen gaat sneller. Ze hebben nu den wind achter zich en behoeven niet telkens bij oude vreugden stil te staan. Integendeel. Het is, of die hen nu wenken en ze dragen alle een nieuw gezicht. —

„Dieke loopt zo vlug als een jong meisje”, zegt Dirk, „ik kan je nauwelijks bijhouden.”

„Ik heb ook nog zoveel te doen, want vanavond vieren we onzen heiligen avond en ik wil alles zo feestelyk mogelijk maken; omdat we de kribbe van Bethlehem eindelijk toch nog gevonden hebben.”

Thuis doet Dirk haastig de deur van de woonkamer open, maar blijft verrast op den drempel staan. „Er is hier iemand geweest en de deur was toch gesloten: Er staan tulpen bij het portret van Han, drie rode tulpen...”

Ze kijken elkander aan, niet begripend... dan zien ze een briefje half onder de vaas geschoven. Het is van Joke.

„Vader, moeder; ik ben met den sleutel van Han in huis gekomen. Jammer, dat u er niet waart. Ik kon met een Rode-kruisauto meerijden

en word ook weer opgehaald. De tijd was te kort om te wachten. Ik wens u een gezegend Kerstfeest. Mijn verrassing ligt boven op uw slaapkamer.”

Ze zeggen niets, maar de tranen lopen hen over de wangen als ze de trap opgaan, als ze de deur van hun slaapkamer zachtjes openen en voor Dieke's bed staan, waarin een klein kereltje ligt te slapen. Wasbleek en mager is het kind, maar hij sluimert rustig met zijn armpjes boven zijn hoofd.

Ze kunnen niet anders dan knielen!

Is dit Gods genadige antwoord op hun dwalend zoeken? een antwoord, zo als Hij alleen vermag te geven?

VERTALING VAN ENKELE REGELS VAN HET OUDE FRANSE NAPOLEONLIEDJE.

Nog lang zal men over zijn roemrijke daden spreken. In de eerste vijftig jaren zal men onder het nederige strodak nog van niets anders gewagen. Daar zullen de dorpelingen tegen 't een of andere oude moedertje zeggen: „Verkort ons den langen avond door een verhaal over vroeger tijden! Men zegt wel, dat hij ons benadeeld heeft, maar het volk blijft hem nog vereren. Toe, vertel ons iets van hem, Grootmoeder!”

.....Hij zei tegen me: „Dag, mijn waarde.....”

„Heeft hij werkelijk met u gepraat, Grootmoeder?”

„Wat was dat een schone dag voor u, Grootmoeder,
Wat een schone dag!”

„Op een avond, precies als vandaag,
hoor ik op de deur kloppen.....
Ik doe open..... Goeie tijd, hij was het,
slechts door weinigen begeleid.
Hij ging zitten, waar jullie nu gezeten zijt,
En riep: „O, wat een oorlog!
Wat een oorlog!”

„Heeft hij dáár gezeten, Grootmoeder?
Zat hij dáár?”

„Ik heb al dezen tijd het glas, waaruit hij dronk, bewaard.....”

„Heb je dat glas nog, Grootmoeder,
Heb je 't nog?”

„God zegene u, Grootmoeder, God zegene u.”